

Ergenlerde Koronavirüs Fobisi, Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Öznel İyi Oluş: Koronavirüse Yakalanma ve Yakınına Kaybetme Durumlarına İlişkin Düzenleyici-Aracı Modellerin Sınanması *

Müjgan Ülker **1, Sümeyra Soysal² ve Filiz Bilge³

Öz

Koronavirüs fobisi; bireylerin koronavirüse yakalanma, hastalanma, hastalığın ağır seyretmesi korkusudur. Belirsizliğe tahammülsüzlük bireylerin sonu belli olmayan bir olaya karşı sabırsızlık derecesidir. Öznel iyi oluş, bireylerin olumlu duygulanımın olumsuz duygulanımdan daha fazla olduğunu hissettiği durumudur. Bu araştırmanın amacı ergenlerin koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracı etkisi ile koronavirüse yakalanma ve koronavirüsten dolayı yakınına kaybetme durumlarının düzenleyici etkilerini incelemektir. Araştırmanın katılımcılarını, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören ve yaşları 15 ile 17 arasında değişen toplam 1011 lise öğrencisi (504 kadın, 507 erkek) oluşturmuştur. Veriler kişisel bilgi formunun yanı sıra "Koronavirüs Fobisi Ölçeği", "Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği", "Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği" ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda ergenlerin koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracı etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bu iki değişkende öznel iyi oluş aracı etkisi altında koronavirüse yakalanma durumunun düzenleyici etkisi bulunmazken; koronavirüsten dolayı yakınına kaybetme durumunun düzenleyici etkisi olduğu saptanmıştır. Buna göre ergenler koronavirüsün kendilerine bulaşmasından ziyade virüsten dolayı yakınlarını kaybetme korkusu yaşıyor olabilir.

Anahtar Sözcükler

Ergenlik
Belirsizliğe tahammülsüzlük
Koronavirüs fobisi
Öznel iyi oluş
Düzenleyici-aracı model

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi
04 Ekim 2023
Kabul Tarihi
23 Mayıs 2024
Makale Türü
Araştırma Makalesi

Coronavirus Phobia, Intolerance of Uncertainty and Subjective Well-being in Adolescents: A Testing of Mediator-Moderator Models of Catching Coronavirus and Losing A Relative *

Abstract

Coronavirus phobia refers to the fear of contracting or experiencing severe symptoms of coronavirus disease. Intolerance of uncertainty refers to the impatience level of individuals towards an event whose outcome is uncertain. Subjective well-being is the state in which individuals feel that positive affect is greater than negative affect. The moderating effects of getting coronavirus and losing a relative due to coronavirus have been explored in this study, as well as the mediating effect of subjective well-being in the relationship between teenagers' phobia of coronavirus and intolerance of uncertainty. The study involved 1011 high school students aged 15-17, comprising 504 females and 507 males, enrolled in the 2021-2022 academic year. The study utilized the "Coronavirus Phobia Scale," "Intolerance of Uncertainty Scale," and "Adolescent Subjective Well-Being Scale" in addition to personal information form. The study revealed that subjective well-being mediates the relationship between teenagers' coronavirus phobia and intolerance of uncertainty. The study found that the moderating effect of subjective well-being was not affected by the condition of being infected with coronavirus, but by the loss of a relative due to the virus. According to these results, adolescents may be more afraid of losing their relatives due to coronavirus rather than getting infected with it.

Keywords

Adolescence
Intolerance of uncertainty
Coronavirus phobia
Subjective well-being
Moderated-mediation model

Article Info

Received
October 04, 2023
Accepted
May 23, 2024
Article Type
Research Paper

Atf: Ülker, M., Soysal, S. ve Bilge, F. (2024). Ergenlerde koronavirüs fobisi, belirsizliğe tahammülsüzlük ve öznel iyi oluş: Koronavirüse yakalanma ve yakınına kaybetme durumlarına ilişkin düzenleyici-aracı modellerin sınanması. *Ege Eğitim Dergisi*, 25(2), 114-132. <https://doi.org/10.12984/eegeefd.1371257>

* Bu çalışmada birinci yazarın üçüncü yazar danışmanlığında yürüttüğü doktora tez çalışması sırasında toplanan verilerin bir kısmından faydalanılmıştır. [In this study, some of the data collected during the doctoral thesis conducted by the first author under the supervision of the third author was used.]

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye. mujgan-koca@hotmail.com

² Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Ana Bilim Dalı, Türkiye. sumeyrasoysal@hotmail.com

³ Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, PDR Ana Bilim Dalı, Türkiye. fibilge@gmail.com

Extended Abstract

Introduction

The emergence of the Sars-Cov-2 virus in 2019 led to a global coronavirus pandemic, which has been addressed by the World Health Organization to mitigate its spread in the summer of 2023. Research conducted during this period has highlighted the negative impacts of the pandemic on both physical and psychological health, identifying phenomena such as coronavirus phobia, characterized by extreme irrational fear, panic, and anxiety among carriers of the virus. Additionally, intolerance of uncertainty, defined by Buhr and Dugas (2002), has been observed as people's tendency to negatively react emotionally, cognitively, and behaviorally to uncertain situations. Furthermore, subjective well-being, encompassing positive effect, negative effect, and life satisfaction as explored by Myers and Diener (1995), has been a focus of investigation.

The study specifically targets teenagers who experienced prolonged periods at home due to remote learning, examining their levels of coronavirus phobia, intolerance of uncertainty, subjective well-being, instances of contracting coronavirus, and experiences of losing relatives.

The purpose of this study is to investigate the mediating effect of subjective well-being in the relationship between teenage intolerance of uncertainty, coronavirus phobia, and the mediating-moderating effects of contracting coronavirus and losing a relative due to it. The following hypotheses were examined in the study:

Hypothesis 1: The relationship between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty in adolescents is mediated by subjective well-being.

Hypothesis 2: Coronavirus infection has a moderating effect on the relationship between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty under the mediation effect of teenagers' subjective well-being.

Hypothesis 3: The loss of a relative due to coronavirus has a moderating effect on the relationship between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty under the mediation effect of teenagers' subjective well-being.

Method

The study uses a relational research model to examine the moderating effects of coronavirus infection and loss of a relative, as well as the mediating effect of subjective well-being in the relationship between teenagers' coronavirus phobia and intolerance of uncertainty. The research is predictive, aiming to predict the impact of these variables on adolescents' mental health. The study involved 1011 high school students aged 15-17, using the Coronavirus Phobia Scale, Intolerance of Uncertainty Scale, and Adolescent Subjective Well-Being Scale. Data analysis was performed using SPSS 21 and the PROCESS plugin.

Findings

To determine whether the assumptions of the mediation test to be utilized to evaluate the research topic were met, the relationship between the scale scores were looked at using the Pearson correlation coefficient. The research revealed a strong positive relationship between coronavirus and intolerance of uncertainty ($r=.16; p=.00$), as well as a substantial negative relationship between coronavirus phobia and subjective well-being ($r=.09; p=.00$). These correlations serve as the first step in evaluating the mediating effect of subjective well-being in the connection between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty. Coronavirus phobia ($t= 4.72, p=.00$) and subjective well-being ($t= -6.75; p=0.00$) were found to be statistically significant predictors of intolerance of uncertainty in the analysis carried out to test the mediating effect of subjective well-being in the relationship between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty. The study found that subjective well-being has a partially mediating effect on intolerance of uncertainty, as the indirect effect of coronavirus phobia on intolerance of uncertainty is statistically significant, indicating a full mediation effect.

The research revealed that there was no statistically significant relationship between coronavirus phobia and catching coronavirus ($t=-.36; p=.72$). Therefore, the status of contracting coronavirus does not have a moderating effect.

In the study, the mediating effect of subjective well-being was used to evaluate the moderating effect of losing a relative due to coronavirus in the relationship between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty. Coronavirus anxiety and bereavement were found to interact in a statistically significant way ($t=-2.50; p=.01$).

For those who lost a relative due to coronavirus, the relationship between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty was not statistically significant ($t = .36; p = .72$). This link between the dependent and independent variables was found to be statistically significant for individuals who did not lose a relative ($t=5.24; p=.00$).

As the coronavirus phobia increases among students who have not lost a relative due to coronavirus, their intolerance to uncertainty also increases. The partial mediating impact of subjective well-being is no longer present

in this situation because there is no correlation between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty in students who have lost a relative.

Discussion and Conclusion

This study examines the mediating effect of subjective well-being in the relationship between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty among adolescents. The research findings indicate a positive relationship between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty, and a negative relationship between coronavirus phobia and subjective well-being. Furthermore, it was found that both coronavirus phobia and subjective well-being significantly predicted intolerance of uncertainty, with subjective well-being mediating the relationship between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty in adolescents. Additionally, it was observed that the presence of a coronavirus infection did not moderate the relationship between coronavirus phobia and intolerance of uncertainty, while the loss of a relative due to coronavirus had a moderating effect. The effect of subjective well-being in mediating this relationship provided valuable insights into the literature.

Studies by Khattak, Sadeed, Rehman and Fayaz (2021) and Li, Luo, Zhang, Meng, Dai and Liu (2021) emphasize fear as the primary emotional response during the coronavirus outbreak, with uncertainty exacerbating negative emotions. Broos, Dev, Llabre, Saab and Timpano (2024) suggest that intolerance of uncertainty during the pandemic significantly impairs mental health compared to pre-outbreak levels. The literature provides various findings related to coronavirus phobia, intolerance of uncertainty, and subjective well-being in adolescents. Sandin et al. (2021) found that coronavirus phobia predicts several variables including intolerance of uncertainty, positive and negative affect, anxiety, and depressive disorder in adolescents. Other studies by Can, Candemir and Satici (2022), de Abreu, Neumann, Wealer, Abreu, Macedo and Kirsch (2021), Eryılmaz and Şiraz (2020) and Wen et al. (2022) also highlight the interplay between coronavirus phobia, subjective well-being, and emotion regulation in adolescents.

The study reveals that adolescents without losing relatives to coronavirus experience increased uncertainty and heightened phobia, contrasting with previous studies suggesting that bereavement amplifies phobia. Recommendations include conducting qualitative studies, implementing psychoeducation programs to reduce phobia, and offering cognitive behavioral therapy to mitigate anxiety and fear. The study underscores the ongoing challenges of the coronavirus pandemic and calls for continued research and intervention efforts.

Giriş

Türk Dil Kurumu (2021) salgın kavramını insan ve hayvanlara kısa sürede bulaşan virüsün yaptığı hastalık olarak tanımlamaktadır. Çin'in Wuhan kentinde Aralık 2019'da ilk olarak ortaya çıkan Sars-Cov-2 virüsünün yayılmasıyla yeni bir salgın başlamıştır. Koronavirüs olarak adlandırılan bu salgın 2024 yılının başlarında da etkisini devam ettirmektedir.

Türkiye'de koronavirüs salgını ilk olarak 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Yine aynı tarihte Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ-World Health Organization [WHO]) acil durum ilan ederek bu durumun bir pandemi olduğunu nitelendirmiştir (WHO, 2021). Dünyada ve Türkiye'de izolasyon, kısıtlama, evden çıkma yasakları, okulların kapatılması gibi önlemler alınmıştır. Bütün ülkeler kapanma politikası izleyerek salgının yayılmasını, ölümlerin artmasını engellemeyi amaçlamıştır.

Koronavirüs salgını, vaka sayılarının bir azalması bir artması şeklinde bazen de mevsimsel hastalıklarla birleşerek dört yılı aşkın bir süredir tüm dünya üzerinde etkisini devam ettirmektedir. WHO bu süreçte vaka sayılarını ve ölüm oranlarını belirli aralıklarla açıklamıştır. Son olarak WHO 3 Mart 2024 tarihinde 775 milyona yaklaşan sayıda virüse yakalanan kişi olduğunu (WHO, 2024a) ve yedi milyon insanın öldüğünü (WHO, 2024b) açıklamıştır. Ayrıca WHO genel sekreteri Tedros Adhanom Ghebreyesus 2024'ün başlarından itibaren koronavirüs vakalarının 50 ülkede %42'lik artışı göstererek durumun ciddiyetini tekrar hatırlatmıştır (Euronews, 2024).

Tarih boyunca SARS, MERS, ebola, zika ve H1N1 virüs salgınları insanları oldukça etkilemiştir (Theresa, Christian ve Nnadi, 2014). Bu salgınların yaşandığı dönemde teknolojik gelişmelerin ve iletişimin bugüne kıyasla az olmasından dolayı, insanlar yakın çevrelerinde salgının etkisi görülmeden kaygı ve korkuyu daha az yaşamıştır. Ancak koronavirüs salgınının hızlı teknolojik gelişmelerle ve medyanın aktif kullanılmasıyla birlikte kaygı ve korkunun daha çok artmasına sebep olduğu söylenebilir. Arpacı, Karataş ve Baloğlu (2020) koronavirüs salgını ile ilgili anlık gelişmeleri öğrenmenin korku ve kaygı seviyesini daha çok artırdığını belirtmektedir.

Ergenlik dönemi çocukluktan çıkış yetişkinliğe giriş evresi olarak nitelendirilebilir (Dinçel, 2006). Koronavirüs salgını sürecinde istenilen sosyal ortamların olmaması, aile ile daha fazla birlikte zaman geçirilmesi ergenlerin özgürleşmesini, bireyselleşmesini engellemiştir. Bozkurt, Zeybek ve Aşkın (2020) ergenlerin koronavirüs salgınından korunmak için sosyal izolasyon durumunda olmasından dolayı anksiyete, korku, yalnızlık, geleceğe karşı umutsuzluk gibi olumsuz duygular yaşadıklarını belirtmişlerdir. Koronavirüsün ruh sağlığında bıraktığı en önemli etkilerden biri korku, kaygı ve şüphe oluşturmalarıdır. Jepsen, Rohde, Nørremark ve Østergaard (2021) mevcut çalışmanın örneklemini oluşturan ergenlerin bilişsel, duygusal, fiziksel ve psikolojik alanlarda gelişimini tamamlamadıkları için koronavirüs salgınının yarattığı olumsuzluklardan en fazla etkilenen grup olduklarını belirtmektedir.

Salgın döneminde korku, kaygı, şüphe gibi duygular yaşanabileceği gibi, ergenler dahil insanların çoğu sürecin ne zaman biteceğine ilişkin bir belirsizlik duygusu hissedebilir. Belirsizlik durumu bireylerin bir olayın sonuca ulaşım ulaşılamayacağına dair şüphe duymasınıdır (Aydın, 2022; Keren ve Gerritsen, 1999). Belirsizliğe tahammülsüzlük ise bilinmeyen yoğun olarak algılandığı durumlarda kaygıya neden olan korkudur (Fergus, 2013). Ayrıca bir olay karşısında olumsuz olayların dışında da kişinin hemen sonuca ulaşma isteğidir (Carleton, Norton ve Asmundson, 2007; Dugas, Gosselin ve Ladouceur, 2001). Belirsizliğe tahammülsüzlük bir olay ya da durum karşısında verilen tepkiden farklı olarak kişilik özelliği olarak kabul edilmektedir (Freeston, Rhéaume, Letarte, Dugas, ve Ladouceur, 1994). Buhr ve Dugas (2002) ise bu kavramı kişinin kaygılandığı sonucu belli olmayan olaylarda oluşan bir bilişsel filtre olarak kabul etmektedir. Koronavirüs salgınının ne zaman biteceğine ilişkin bir öngörünün olmaması, bilim insanlarının yoğun çalışmalarına rağmen hala dünya üzerindeki olumsuz sonuçlarını devam ettirmesi belirsizlik kavramının salgınla anılmasına neden olmuştur.

Koronavirüs salgınında yaşanan tüm olumsuzluklar karşısında insanların ruh sağlıklarını korumalarının öneminin daha da arttığı ifade edilebilir. Öznel iyi oluş, insanların hayatta yaşadığı olumsuzluklara rağmen mutlu anlarının daha çok olduğunu hissetmesidir (Diener, 1984). Öznel iyi oluş kavramı olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumunun bir birleşimi olarak ifade edilmektedir (Diener, Suh, Lucas ve Smith, 1999). Koronavirüs salgın sürecinde ergenlerin sosyal hayatının kısıtlanmasından dolayı öznel iyi oluşlarının olumsuz etkilendiği belirtilmektedir (Eryılmaz ve Şiraz, 2020).

Bu çalışmada ergenlerde koronavirüs fobisi bağımsız değişkeninin belirsizliğe tahammülsüzlük bağımlı değişkeni arasındaki ilişkinin varlığı incelenmiştir. Bunlar arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracı değişken olup olmadığı araştırılmıştır. Ayrıca koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük ilişkisinde öznel iyi oluş aracı değişkeni altında koronavirüse yakalanma ve koronavirüsten dolayı yakınını kaybetme durumlarının düzenleyicilik etkisi incelenmiştir.

Koronavirüs fobisi üzerine yapılan ulusal ve uluslararası araştırmaların çoğunlukla yetişkinlerle sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Uluslararası alandaki araştırma sayısı incelendiğinde, "Koronavirüs Phobia" başlığı altında

23.100 çalışma (Google Akademik, 2023a) bulunurken "Coronavirus Phobia in Adolescent" başlığı altında ise sadece 16.000 çalışma (Google Akademik, 2023b) bulunmaktadır. Türkiye'de yapılan araştırmalar incelendiğinde ise, "Koronavirüs Fobisi" aramasıyla ulaşılan çalışma sayısının 2180 olduğu belirlenmiştir. Ancak, "Ergenler ve Koronavirüs Fobisi" konusunu ele alan çalışma sayısının sadece 427 olduğu (Google Akademik, 2023c) görülmüştür. Ayrıca, ergenler ve koronavirüsü ele alan düzenleyici çalışmaların sayısının da 118 olduğu (Google Akademik, 2023d) tespit edilmiştir. Türkiye'deki ergenlerle ilgili yapılan çalışmaların az oluşu bu araştırmanın planlanmasında etkili olmuştur.

Bu çalışmada ergenlerin ruh sağlığıyla ilgili önemli bilgi ve bulguların paylaşılması amaçlanmaktadır. Ergenlerin bu süreçte yaşadığı ruhsal zorluklar göz önüne alındığında, okul psikolojik danışmanlarının rolü ve işlevlerinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Araştırma bulgularının uygulayıcılara ve araştırmacılara yol göstermesi ve öneriler sunması beklenmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın okul psikolojik danışmanlarına salgın sırasında ergenlerin öznel iyi oluşunu artırmak için yapılacak önleyici rehberlik çalışmalarında ve belirsizliğe tahammülsüzlük durumlarında krize müdahale hizmetlerinde yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

Koronavirüs Salgını ve Fobisi

Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılından başlayarak tüm dünyayı etkileyen SarS-CoV-2 virüsü Dünya Sağlık Örgütü tarafından "Coronavirus" olarak adlandırılmıştır (Memikoğlu ve Genç, 2020). Bu salgın Türkçe dilinde ise Koronavirüs veya Kovid-19 olarak isimlendirilmiştir.

Koronavirüsün vücuda girmesi ile yüksek ateş, kuru öksürük, yorgunluk, kas ağrısı, tat ve koku kaybı, nefes darlığı yaşanmaktadır (Memikoğlu ve Genç, 2020). Salgının bulaşıcılığını engellemek için WHO virüs kapan hastaların 14 gün izolasyonda kalmasını zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye'de ilk koronavirüs vakasının ortaya çıkmasıyla birlikte salgının yayılmasını önlemek amacıyla çeşitli kısıtlamalar ve sokağa çıkma yasakları uygulanmıştır. Bu önlemler arasında okulların uzun süreli tatil edilmesi, alışveriş merkezleri, kuaförler, berberler, lokantalar, pastaneler ve kafeler gibi toplu alanların kapatılması yer almaktadır. Daha sonra, salgının uzun süre devam edeceği öngörüsüyle bu toplu alanlarda kişi sayısını sınırlamak için önlemler alınmıştır. Eğitimde ise ilk olarak uzaktan eğitim uygulanmış, ardından sınıflar ikiye bölünerek hibrit eğitim modeline geçilmiştir.

Yurt dışı veya şehirlerarası seyahatler için koronavirüs aşısı olma veya negatif test sonucu gibi koşullar getirilmiştir. Bu kurallar ve tedbirlerle birlikte "yeni normal" hayat kavramı ortaya çıkmıştır. Bu uygulamalar Eylül 2021'e kadar devam etmesine rağmen, okulların yüz yüze eğitime başlamasıyla birlikte tedbirler kademeli olarak gevşetilmiş ve insanlar önceki yaşamlarına dönmeye başlamıştır. Ancak, salgının başlangıcından bu yana dört yıl geçmesine rağmen hala insanlar salgına yakalanmakta ve hayatlarını kaybetmektedir.

Koronavirüs salgınının fiziksel sağlığa zarar verdiği görülse de bu sürecin aynı zamanda ruh sağlığına olumsuz etkilerinin olduğu söylenebilir. Bu süreci yakından takip edip, yaşayan, şahit olan herkeste kaygı ve korku durumu oluşmuştur (Arpacı ve diğ., 2020). Bu noktada kaygı bozukluklarının özel biçimi olarak kabul edilen fobilerden söz etmek gerekmektedir. Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) (2013) fobi kavramını bir nesneden veya durumdan aşırı korku olarak tanımlamaktadır. Fobiler, sosyal fobi, agorafobi ve özgül fobi olarak ayrılmaktadır. DSM-V'de (APA, 2013) doğal çevre, hayvan, kan-enjeksiyon-yaralanma, durumsal ve diğer korku türleri olarak beş özgül fobi türü belirlenmiştir. Arpacı ve diğerleri (2020) koronavirüs fobisini kan-enjeksiyon-yaralanma kategorisine alarak şöyle açıklamışlardır:

Kişi aşırı veya mantıksız koronavirüs korkusu yaşar.

Koronavirüse maruz kalmak panik ve ani kaygıyı tetikler.

Kişi koronavirüs korkusunun aşırı veya yetersiz olduğunu kabul eder.

Kişi ya koronavirüsten kaçınır ya da aşırı kaygı yaşar.

Kişi koronavirüsten kaçınmadığında endişeli hisseder ve bu endişe kişinin rutin işlerini olumsuz etkiler.

Ergenlerin koronavirüse ilişkin yaşadıkları korkunun kişilik gelişimlerini etkilediği söylenebilir. Sandin ve diğerleri (2021) gelişim aşamasında yaşanan korkuların zamanla anksiyete bozuklukları veya diğer ruhsal bozukluklara zemin hazırladığını belirtmektedir.

Koronavirüs salgınında ergenlerin ruh sağlığına ilişkin yapılan çalışmalar durumu daha açık olarak göstermektedir (Chen, Zheng, Lui, Gong, Guan ve Lou, 2020; Hu ve Qian, 2021; Kılınçel, Kılınçel, Muratdağı, Aydın ve Usta, 2021). Koronavirüs fobisinin bileşenleri Arora, Jha, Alat ve Das (2020) tarafından fizyolojik, bilişsel ve davranışsal olarak ele alınmaktadır. Arpacı ve diğerleri (2020) ise bileşenleri psikolojik, psikosomatik, ekonomik ve sosyal olmak üzere dört boyutta ele alarak bu çalışmada da kullanılan Koronavirüs-19 Fobisi Ölçeği'ni geliştirmiştir.

Gürgeç ve Beler (2021), lise öğrencilerinin koronavirüs fobisinin okula yönelik tutum ve kariyer kaygılarına etkisini incelemiştir. Araştırma sonuçları, erkeklerin koronavirüs fobisinin daha düşük olduğunu ve yüksek koronavirüs fobisinin öz değer, yılmazlık ve problem çözme becerilerini olumsuz etkilediğini göstermiştir. Ayrıca, öz değeri ve yılmazlık düzeyi yüksek olanların daha yüksek problem çözme becerilerine ve düşük koronavirüs fobisine sahip olduğu bulunmuştur.

Koçak, Koçak ve Younis (2021) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada 16-25 yaş aralığındaki bireylerde koronavirüs fobisinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmada koronavirüs fobisinin anksiyete, stres ve depresyonu etkilediği vurgulanmıştır.

Moya-Vergara, Portilla-Saavedra, Castillo-Morales, Espinoza-Tapia ve Sandoval-Pastén (2023), Kuzey Şili'deki gençlerin ruh sağlığını incelemiş ve koronavirüs salgınının kaygı ve depresyon seviyelerini artırdığını tespit etmiştir. Çalışmada, 17-18 yaş aralığındaki gençlerin 14-16 yaş aralığındakilerden daha fazla kaygı yaşadığı ve kadınların erkeklere göre daha yüksek düzeyde anksiyete ve sosyal fobiye sahip olduğu belirlenmiştir. Türkiye'de yapılan çalışmada da koronavirüs salgınının gençlerin kaygı ve fobi düzeylerini artırdığı bulunmuştur (Çimen, Alvr, Coşkun ve Şükür Öztaş, 2022).

Ergenlerin yetişkinlere göre daha savunmasız olması ve salgından korunmaları için oluşturulan kısıtlayıcı ortamın belirsizlikle başa çıkma becerilerini olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, yapılan araştırmalardan yola çıkarak bu çalışmada koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişki incelenmiştir.

Belirsizliğe Tahammülsüzlük

İnsanlar hayatlarında rutin görev ve sorumluluklarından şikayetçi olsalar da belirsiz, geleceği belli olmayan durumlarla karşılaşmak istemezler. Belirsizlik kavramı bireylerin bir olay ya da durumun sonucunu görememesi olarak tanımlanmaktadır (Sarı, 2007).

Belirsizlikle karşılaşan bireylerin bu olay veya duruma karşı sabırlı olamaması, hemen sonuca ulaşma çabası belirsizliğe tahammülsüzlük kavramını ortaya çıkarmıştır. Belirsizliğe tahammülsüzlük; bireylerin bir olay karşısında duygusal, bilişsel ve davranış bakımından olumsuz yanıt verme yatkınlığı olarak tanımlanır (Buhr ve Dugas, 2002). Yazarlara göre belirsizliğe tahammülsüzlüğün dört evresi vardır. Belirsizlik:

1. Stres düzeyini artırır ve kişiye sıkıntı verir.
2. Bireyi eyleme geçme ve davranış oluşturmada yetersiz hissettirir.
3. Bu durumlar olumsuzdur ve bireylerin bu durumlardan kaçınması gerekir.
4. Belirsizlik durumu adaletsizdir çünkü her birey belirsizlik durumuna farklı sürede maruz kalabilir. Bireylerin belirsizliğe tahammül düzeyinin farklılık göstermesinden dolayı kişilerin adaletsizlik hissetmesi durumu yaşanabilir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi koronavirüs salgınının bir anda ortaya çıkması ve ne zaman biteceğinin belli olmaması araştırmalarda belirsizliğe tahammülsüzlüğün ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Rosser (2019) ve Merthens, Gerritsen, Duijindam, Saleminck ve Engelhard (2020) çalışmalarının yanı sıra Wu, Yang, Hall, Jiao, Huang ve Jiao (2021) koronavirüs salgınının belirsizliği ve uyku üzerine bir araştırma yapmışlardır. Çalışmada koronavirüs salgınının oluşturduğu belirsizlik durumunun belirsizliğe tahammülsüzlük düzeylerini artırdığı tespit edilmiştir. Yazarlar koronavirüs salgınının anksiyete, stres, uyku bozukluğu gibi ruh sağlığı bozukluklarına sebep olduğunu belirtmişlerdir. Mevcut araştırmada sözü edilen çalışmaların sonuçlarından yola çıkılarak öznel iyi oluş ele alınmıştır.

Öznel İyi Oluş

İnsanlığın var olduğu tarihten itibaren mutluluk ve huzur arayışı devam etmektedir. Eryılmaz (2009a; 2009b) "Mutluluk nedir ve nasıl elde edilir?" sorusuna yüzyıllardır cevap arandığını belirtmektedir.

Mutluluk kavramının karşılığı öznel iyi oluş olarak ifade edilebilir. Öznel iyi oluş, bilişsel boyut ve duygusal boyutun birleşiminden oluşan olumlu ruh sağlığı olarak nitelendirilir (Diener, 1984). Myers ve Diener'e göre (1995) öznel iyi oluş olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumu olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Olumlu duygulanım; güven, ilgi, ümit, heyecan, umut, gurur ve neşe gibi duygulardır. Olumsuz duygulanım; öfke, nefret, suçluluk, üzüntü ve karamsarlık gibi duygulardan oluşan öznel stres ve doyumumsuzluktur. Yaşam doyumu kavramı ise öznel iyi oluşun bilişsel boyutu olarak tanımlanır. Bu çerçevede öznel iyi oluş olumlu duyguların yüksekliği, olumsuz duyguların düşüklüğü ve yaşam doyumunun yüksekliğinin bileşimi olarak nitelendirilebilir.

Koronavirüs salgınının ergenlerin öznel iyi oluşları üzerinde etkili olduğu araştırmalarla görülmüştür. İlk olarak de Abreu ve diğerleri (2021) ergenlerin koronavirüs salgınında düşük öznel iyi oluş sebeplerini okulların kapatılması, diğerleriyle sınırlı görüşebilmeleri olarak ifade etmişlerdir. Bu faktörlerin sosyal doyumun azalmasına

sebepler olduğu ayrıca çevrimiçi alınan eğitimlerden alınan doyumunu olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Salgın sürecinde ergenlerin öznel iyi oluşlarını olumlu etkileyen faktörlere ise açık hava etkinliklerine katılması (Jackson, Stevenson, Larson, Peterson ve Seekamp, 2021), duygularını ifade edebileceği bir arkadaşının olması (Mittra, Waygood ve Fullan, 2021), ailesiyle birlikte zaman geçirmesi ve fiziksel etkinlik yapması (Borualogo ve Casas, 2024) örnek olarak verilebilir. Görüldüğü gibi araştırmalarda koronavirüs salgını boyunca ergenlerin öznel iyi oluşlarında farklı değişkenlerin rol oynayabildiği belirlenmiştir.

Araştırmanın Problemi

İnsanlar varoluşundan bu yana pek çok salgınla karşılaşmıştır. Bu araştırma 2019 yılında tüm dünyayı etkileyen 2024 yılının başlarında da hala etkisinden söz ettiren koronavirüs salgını sürecinde yapılmıştır. Koronavirüs salgın döneminde yaşlıların hızlı bir biçimde virüs kaparak uzun süre yoğun bakımda kalmaları ya da vefat etmeleri araştırmacıların bu alana yönelmesine sebep olmuştur. Genel olarak araştırmalarda virüse ilk maruz kalan sağlık çalışanları, güvenlik çalışanları, hizmet sektörünün devamını sağlayan market, lokanta, manav, kasap gibi alanlarda görev yapan personelle çalışılmıştır. Ergenleri ele alan çalışmaların azlığı bu araştırmanın önemini artırmaktadır. Ergenlik döneminde bireylerin olumsuz yaşantılara maruz kalması, yetişkinlik döneminde önemli ruhsal problemleri beraberinde getirebilmektedir. Bundan dolayı ergenlerin koronavirüs salgın döneminde yaşadığı sıkıntılarının belirlenmesi bu araştırmanın amacıdır.

Koronavirüs fobisinin incelendiği araştırmalara bakıldığında ise belirsizliğe tahammülsüzlük ve öznel iyi oluş kavramları ilişkisel ve korelasyonel olarak ele alınmıştır. Ayrıca koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük durumunun ilişkili olduğu da saptanmıştır.

Öznel iyi oluş sonuç değişkeni olabildiği gibi neden değişkeni de olabilmektedir. Koronavirüs salgını ile ilgili olmasa da bazı çalışmalardan söz edilebilir. Öznel iyi oluş bireysel açıdan daha iyi sosyal ilişkilere (Diener ve Seligman, 2004), iyimserliğe (Eryılmaz ve Atak, 2011), güven, yaratıcılık, yardımseverliğe (Hefferon ve Boniwell, 2018) neden olmaktadır (Akt., Polatçı, Ünüvar ve Yılmaz, 2022).

Öznel iyi oluşun aracılık etkisine ilişkin araştırmalar incelendiğinde genelde sağlık çalışanlarında yapılan çalışmalara ulaşılabilmektedir. Dhingra ve Dhingra (2020) çalışmasında sağlık çalışanlarının koronavirüs salgınına karşı algılanan stres ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracı etkisini incelemiştir. Araştırma sonuçları iki değişken arasında öznel iyi oluşun aracı etkisinin olduğunu göstermiştir. Yıldırım, Özarslan ve Arslan'ın (2022) sağlık çalışanlarında algılanan koronavirüs riski ile ebeveyn koronavirüs kaygısı arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada koronavirüs fobisinin aracı etkisi ve öznel iyi oluşun aracı-düzenleyici etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bir diğer araştırmada Gülbahar, Özkan ve Üzüm (2024) sağlık çalışanlarının koronavirüs salgınında yaşanan korkuya rağmen yenilikçi yaklaşımlar geliştirme ve uyum göstermesi arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracı ve koronavirüs fobisinin düzenleyici rolünü incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre öznel iyi oluşun aracı, koronavirüs fobisinin düzenleyici rolü olduğu görülmüştür.

Yukarıda verilen araştırmalarda görüleceği üzere ergenlerle ilgili çalışmalara ulaşılamamıştır. Mevcut araştırmada ergenlerde koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracı etkisi incelenmiştir. Bu değişkenler arasındaki ilişkinin öznel iyi oluş aracı değişkeninin etkisi altında ise koronavirüse yakalanma ve koronavirüsten dolayı yakınına kaybetme durumlarının düzenleyici etkileri sınanmıştır.

Araştırmanın hipotezleri ise şöyle sıralanabilir:

Hipotez 1. Ergenlerde koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide öznel iyi oluş aracılık etmektedir.

Hipotez 2. Ergenlerin öznel iyi oluşunun aracılık etkisi altında, koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide koronavirüse yakalanma durumunun düzenleyici etkisi vardır.

Hipotez 3. Ergenlerin öznel iyi oluşunun aracılık etkisi altında, koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide koronavirüsten dolayı yakınına kaybetme durumunun düzenleyici etkisi vardır.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışma ilişkisel araştırma modelindedir. İlişkisel araştırmaların iki temel amacı vardır; önemli insan davranışlarını açıklamaya yardımcı olmak ve insan davranışlarının olası sonuçlarını tahmin etmek (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2011, s.332). Bu araştırmada ergenlerin koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracı etkisi ile koronavirüse yakalanma ve koronavirüsten dolayı yakınına kaybetme durumlarının düzenleyici etkileri incelendiğinden araştırma yordayıcı çalışma özelliği taşımaktadır. Araştırma deseninin aracı-düzenleyici model olarak seçilmesinin nedeni ise Baron ve Kenny (1986) bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin başka bir değişkenin varlığına ihtiyaç duyulduğuna ilişkin görüşleridir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Ankara’da öğrenim gören 504 kadın 507 erkek olmak üzere toplam 1011 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Uygun örnekleme yöntemi ile yaşları 15 ile 17 arasında değişen ergenler araştırmaya katılmıştır (15.95). Araştırmaya katılan ergenlerin 344’ü (% 34) 9., 365’i (% 36.1) 10., 302’si (% 29.9) ise 11. sınıftır. Katılımcıların 377’si (%37.3) fen lisesi, 292’si (%28.9) anadolu lisesi, 125’i (%12.4) sosyal bilimler lisesi, 115’i (%11.4) meslek lisesi ve 102’si (%10.1) ise (102) imam hatip lisesinde öğrenim görmektedir. Katılımcılardan alınan bilgilere göre ergenlerin 449’u (%44.4) koronavirüse yakalandığını belirtmiş; 218’i (%21.6) ise koronavirüsten dolayı anne, baba, kardeş gibi birinci dereceden yakınlarından birini kaybettiklerini bildirmiştir.

Veri Toplama Araçları

Koronavirüs Fobisi Ölçeği (C19P-S). Arpacı ve diğerleri (2020) tarafından geliştirilen ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri “Kesinlikle Katılmıyorum” ile “Kesinlikle Katılıyorum” seçenekleri ile değerlendirilir. Ölçeğin psikolojik, somatik, sosyal ve ekonomik olmak üzere dört alt boyutu bulunmaktadır. Ölçekten en az 20 en çok 100 puan alınabilmektedir. Puanların yüksek olması alt boyutlardaki ve genel koronavirüs fobisindeki yüksekliğe işaret eder. Ölçeğin uyarlanması faktör yükleri .38 ile .80 arasında sıralanmış ayrıca ölçeğin Cronbach alfa iç güvenilirlik katsayısı psikolojik için .87, somatik için .89, ekonomik için .90, sosyal alt boyutu için ise .85 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplam puanı için Cronbach Alfa değeri .92’dir. Bu araştırmada ölçekten elde edilen toplam puan kullanılmıştır. Mevcut örnekleme koronavirüs fobisi ölçeğinin, alt boyut Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları .77 ile .85 arasında değişirken ölçeğin toplam puanı için katsayı .92 olarak hesaplanmıştır.

Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği (BTÖ-12). Carleton ve diğerleri (2007) tarafından yetişkinler için geliştirilen BTÖ-12 Sarıçam, Erguvan, Akın ve Akça (2014) tarafından 593 üniversite öğrencisinin katılımıyla Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek toplam 12 maddeden oluşmaktadır. “Bana hiç uygun değil” ve “Bana tamamen uygun” arasında puanlanan 5’li Likert tipi bir ölçektir. Bu ölçeğin, ileriye yönelik kaygı ve engelleyici kaygı olmak üzere iki alt boyutu bulunmaktadır. Ölçekten alınması beklenen toplam puan 12 ile 60 arasında değişmektedir. Puanların yüksekliği artan düzeyde belirsizliğe tahammülsüzlüğü göstermektedir. Bu araştırmada ölçekten elde edilen toplam puan kullanılmıştır. Uyarlama sırasında ölçeğin faktör yükleri. 55 ile. 87 arasında sıralanmakta olup; Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin bütünü için .88; ileriye yönelik kaygı alt boyutu için .84, engelleyici kaygı alt boyutu için .77 olarak bulunmuştur. Ayrıca ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları .42 ile .68 arasındadır. Bu örneklem grubundan alınan verilere göre belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeğinin alt boyut güvenilirlik katsayıları .81 ve .85 iken ölçeğin geneli için tabakalı alfa güvenilirlik .91 olarak hesaplanmıştır.

Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği. Ölçek Özen (2005) tarafından ergenlik dönemindeki bireylerin öznel iyi oluş düzeylerinin belirlenmesi amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek toplam 37 maddeden oluşmaktadır ve tek boyutludur. Öznel iyi oluş ölçeğinin güvenilirliği ise .91 olarak bulunmuştur. Testin tekrarı uygulaması sonucu hesaplanan Pearson momentler çarpım korelasyon katsayısı .82’dir. Bu örneklem grubu için hesaplanan Cronbach alfa katsayısı .91’dir.

Kişisel Bilgi Formu (KBF). Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bilgi elde etmek için form hazırlanmıştır. Formda katılımcının salgın sürecinde kendisi veya birinci derece yakınına koronavirüse yakalanma ya da virüsten yakınımlı kaybetme durumlarına ilişkin sorulara yer verilmiştir. Kişisel bilgi formunda katılımcının cinsiyeti, hangi lisede öğrenim gördüğü, kaçınıcı sınıfta olduğu, salgın sürecinde koronavirüse yakalanma durumu, aile de koronavirüse yakalanma durumu, koronavirüsten korunmak için aşı olup olmama durumu, salgından dolayı yakınımlı kaybetme durumu vb. gibi sorular sorulmuştur.

Araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen puanların yapısal geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Sonuçlar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere Ki-kare/df değerlerinin yüksek olması (6.32 ve 9.37) araştırmanın verilerine ilişkin sınırlılık oluşturmaktadır. Buna karşın araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğinin sağlandığı söylenebilir. Şöyle ki; ölçeklerin güven aralıkları %90 düzeyindedir. MacCallum, Brown ve Sugavara (1996), %90 güven aralığı altında 0,08-0,10 aralığındaki RMSEA’ların vasat (mediocre) uyumu gösterdiğini öne sürmektedir. Bu nedenle araştırmada faktör yüklerinin yüksekliği göz önünde bulundurularak model-veri uyumunun orta düzeyde sağlandığı kabul edilmiştir.

Tablo 1

Ölçeklerin faktör yapısı için uyum iyilik indeksleri (N=1011)

İyilik uyum indeksi	Kabul edilebilir sınır*	Koronavirüs fobisi	Belirsizliğe tahammülsüzlük	Öznel iyi oluş
X ² /sd	<5 Orta düzeyde <3 İyi uyum	1036/164=6.32	268/53=5.06	5777/617=9.37
CFI	>.90	.98	.98	.90
NNFI	>.90	.98	.98	.89
GFI	>.90	.99	.99	.92
RMSEA	<.08	.07 (.0684-.0768)	.06 (.0560-.0711)	.09 (.0922-.0965)
Faktör yükleri	>.30	.69-.88	.48-.83	.34-.72

*Kaynakça: Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk (2021, s.271-272)

Veri Toplama Süreci

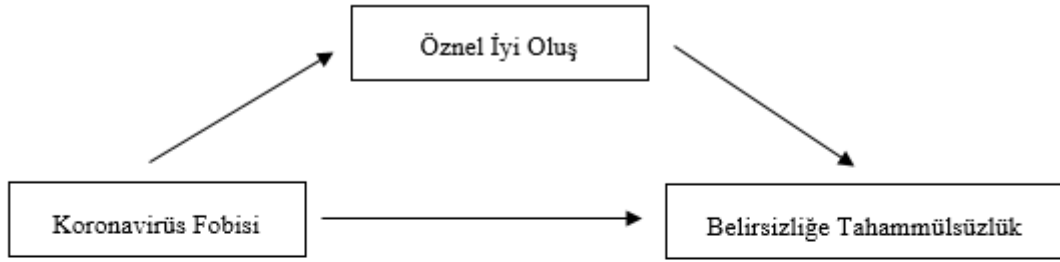
Araştırmanın katılımcıları lise öğrencilerinden oluştuğu için velilere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve çocuklarının katılımını isteyip istemedikleri sorulmuştur. Velilerinden onay alınan öğrencilere araştırmanın amacı ayrıntılı olarak anlatılmış ve katılımları için onam belgeleri alınmıştır. Katılımcılara çalışmayı istedikleri zaman bırakabilecekleri, kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı ve sonuçların sadece bilimsel amaçlarla kullanılacağı belirtilmiştir. Katılımcılara ölçeklerin nasıl doldurulacağı hakkında bilgi verilmiş ve formun doldurulması 20-25 dakika sürmüştür. Uygulamalar yüz yüze yapılmış ve veriler, koronavirüs salgını döneminde öğrenim gören öğrencilerden toplanmıştır. Ölçek uygulama süreci 2022 yılının Nisan ayından Mayıs ayına kadar devam etmiştir. Öğrencilere, koronavirüs fobisi sürecinde yaşadıkları duyguları doğru bir şekilde ifade etmeleri için bilgi verilmiştir. Bu süreç, ergenlerdeki ruhsal değişimleri gösterebilecek önemli bir dönemde gerçekleşmiştir.

Veri Analizi

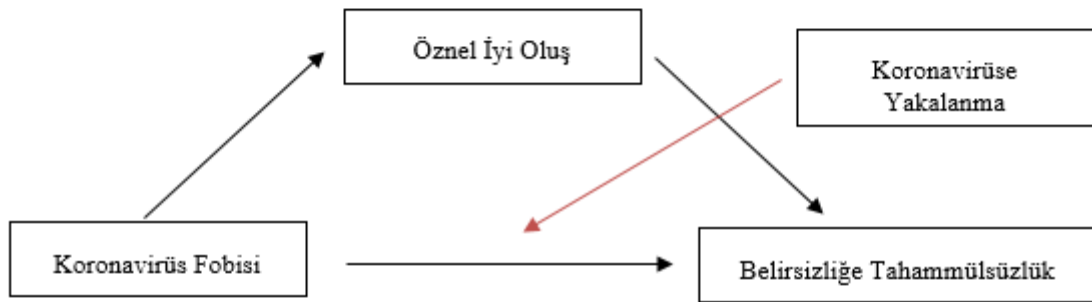
Araştırmaya katılan 1024 öğrenciden elde edilen veriler SPSS 21'e aktarılmıştır. Öncelikle veri seti kayıp ve uç değerleri, normallik, çoklu doğrusal bağlantı ve otokorelasyon ve regresyon analizleri kontrol edilmiş ve uyum göstermeyen öğrenci verileri, veri setinden çıkarılmıştır. Verilerin ön analizleri ile araştırmanın sonuçları 1011 öğrenciye ait cevaplardan elde edilmiştir. İlk aşamada betimsel istatistikler yapılmış, ardından korelasyon analizleri yapılarak araştırmanın aracı-düzenleyici modele uygun olduğu görülmüştür.

Çalışmada kullanılan ölçeklerin kuramsal yapıları geliştiren araştırmacılar tarafından ortaya konulmasından dolayı bu çalışmada ölçeklerin yapı geçerliliğinin sınanmasında doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. DFA analizleri, normallik varsayımı gerektirmeyen Köşegenlere göre Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler Yöntemi ve polikorik korelasyon matrisine dayalı olarak Lisrel 8.80 programında yapılmıştır. Tek boyutlu olan Öznel İyi Oluş Ölçeği'nden elde edilen puanların güvenilirliği Cronbach alfa katsayısı ile hesaplanırken çok boyutlu olan Koronavirüs Fobisi ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük ölçeklerinin genel ölçek güvenilirliğinde ise Tabakalı Alfa katsayısı (Cronbach, Schonemann ve McKie, 1965) kullanılmıştır. Çok boyutlu yapılarda ölçme araçlarından elde edilen birleşik puanların güvenilirliği için Tabakalı Alfa (Stratified Cronbach Alpha) katsayısının kullanımı önerilmektedir (Soysal, 2023). Tabakalı Cronbach Alfa katsayısı R programında, "sirt" (Robitzsch, 2022) paketi kullanılarak hesaplanmıştır.

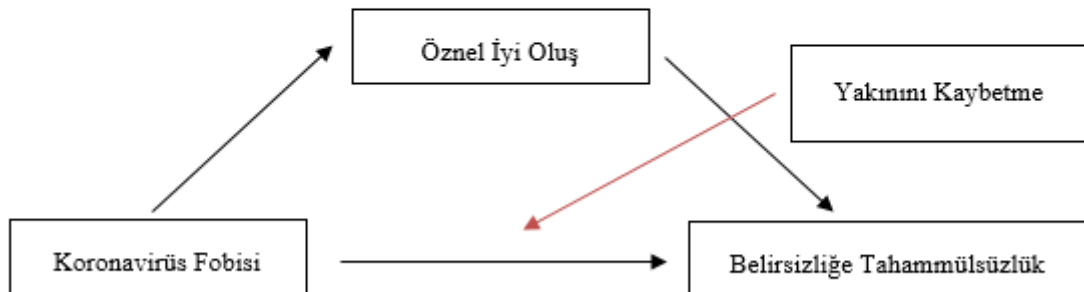
Aracı ve düzenleyici etkiler SPSS programında Hayes (2013) tarafından geliştirilen PROCESS eklentisinin 3.5 versiyonu aracılığıyla regresyon analizi temelinde 5000 bootstrap ve %95 güven düzeyi ile sınanmıştır. Regresyon analizlerinde çoklu bağlantı sorunundan kaçınmak için değişkenlerde ortalamaya göre merkezleme yapılmıştır. Araştırmada sınanan modeller Şekil 1'de özetlenmiştir. Analizlerde aracı ve düzenleyici etkiler için sırasıyla PROCESS'te yer alan Model 4 ve Model 5 kullanılmıştır.

Model 1. Aracılık etkisi

Model 2. Koronavirüse Yakalanma Durumunun Düzenleyici Etkisi

Model 3. Koronavirüsten Yakınını Kaybetme Durumunun Düzenleyici Etkisi

Şekil 1. Araştırmanın modelleri

Parametrik test varsayımlarından biri olan sürekli değişkenlerin normal dağılması durumu ölçek puanlarının basıklık çarpıklık katsayıları incelenerek değerlendirilmiştir (Tablo 2). Bu katsayıların $\pm 1,5$ sınırı içerisinde bulunması durumunda veri setinin normal dağıldığı kabul edilmektedir (Pituch ve Stevens, 2016, s.228).

Tablo 2

Ölçek puanlarının çarpıklık ve basıklık değeri

Ölçek	Çarpıklık		Basıklık	
	İstatistik	SH	İstatistik	SH
Koronavirüs fobisi	.96	.08	1.20	.15
Öznel iyi oluş	-.01	.08	.06	.15
Belirsizliğe tahammülsüzlük	.01	.08	-.13	.15

Araştırma probleminin sınanmasında kullanılacak aracılık testinin varsayımlarının karşılanıp karşılanmadığının kontrolü için ölçek puanları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Tablo 3'te korelasyon katsayıları ile ölçeklere ilişkin puan ortalamaları ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Tablo 3

Değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayıları ve betimsel istatistikler

	Koronavirüs fobisi	Öznel iyi oluş	Belirsizliğe tahammülsüzlük
Koronavirüs fobisi	1		
Öznel iyi oluş	-.09*	1	
Belirsizliğe tahammülsüzlük	.16*	-.22*	1
Ortalama	36.76	120.12	37.73
Standart sapma	13.09	23.95	10.37

*p<.01, 1011

Tablo 3'te görüldüğü gibi koronavirüs ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasında pozitif yönde düşük bir ilişki ($r=.16$) bulunurken koronavirüs fobisi ile öznel iyi oluş arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r=-.09$) belirlenmiştir.

Etik Konular

Bu çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan E-35853172-399-00002088065 sayılı Etik Komisyon izni) ve Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden (E-14588481-605.99-48194813 sayılı Araştırma İzni) çalışma izni alınmıştır. Araştırma katılımcıları lise öğrencilerinden oluştuğu için velilere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Çocuklarının araştırmaya katılmasını isteyen velilerden onam formunu okuyup imzalamaları istenmiştir. Velileri onaylayan öğrencilere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Yine öğrencilerden de araştırmaya katılım konusunda onamları alınmıştır. Katılımcılara herhangi bir sorumluluk olmaksızın çalışmayı yarıda bırakabilecekleri, araştırma sonuçlarında kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı ve sonuçların yalnız bilimsel amaçla kullanılacağı açıklanmıştır. Katılımcılara 2021-2022 eğitim-öğretim yılında yüz yüze yapılan görüşmelerle ulaşılmıştır.

Bulgular

Tablo 4

Aracı ve düzenleyici modellerin regresyon analizi sonuçları

Bağımsız değişken	Belirsizliğe tahammülsüzlük					
	Model 1		Model 2		Model 3	
	B	SH	B	SH	B	SH
Sabit	44.25*	1.92	44.13*	2.12	54.45*	2.24
Koronavirüs fobisi (KF)	.11*	.02	.12*	.03	-.12*	.09
Öznel iyi oluş	-.09*	.01	-.09*	.01	-.09*	.01
Koronaya yakalanma (KY)			.08	1.88		
KY x KF			-.02	.05		
Yakınıni kaybetme (YK)					-5.81*	2.19
YK x KF					.13*	0.05
F	37.22*		18.81*		20.46*	
R	.26		.26		.27	
R ²	.07		.07		.08	

*p<.01

Araştırmada doğrudan ve dolaylı etkiler sınanmış ve Şekil 1'de yer alan modellere ilişkin bulgular Tablo 4'te belirtilmiştir. Tablo 4'te yer alan Model 1, koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracılık etkisini sınamaktadır. Model 1'e göre, koronavirüs fobisi (B= .11, SH= .02, $t=4.72$; $p=.00$) ve öznel iyi oluş (B= -.09, SH= .01, $t=-6.75$; $p=.00$); belirsizliğe tahammülsüzlüğün istatistiksel olarak anlamlı yordayıcısıdır. Bu durumda öznel iyi oluşun aracılık etkisi gözlenmemiştir.

Tablo 5

Koronavirüs fobisinin belirsizliğe tahammülsüzlük üzerindeki toplam, doğrudan ve dolaylı etkileri

	Etki	SH	Güven aralığı alt sınırı	Güven aralığı üst sınırı
Toplam	.13	.02	.08	.18
Doğrudan	.11	.02	.07	.16
Dolaylı	.02	.01	.01	.03

Tablo 5'te verilen koronavirüs fobisinin belirsizliğe tahammülsüzlük üzerindeki toplam, doğrudan ve dolaylı etkileri incelendiğinde, öznel iyi oluşun koronavirüs fobisinin belirsizliğe tahammülsüzlük üzerindeki .02 birimlik dolaylı etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda öznel iyi oluşun aracı etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 4'te yer alan Model 2, öznel iyi oluşun aracılık etkisi altında koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide koronavirüse yakalanma durumunun düzenleyici (moderatör) rolünü sınamaktadır. Öznel iyi oluşun aracı etkisi bir önceki paragrafta açıklandığı için düzenleyici değişkenin etkisini incelemek için Model 2'de yalnızca etkileşim katsayısı yorumlanmıştır. Buna göre, koronavirüs fobisi x koronavirüse yakalanma etkileşimi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($B = -.09$, $SH = .01$, $t = -6.75$, $t = -.36$; $p = .72$). Dolayısıyla koronavirüse yakalanma durumunun düzenleyici rolü bulunmamıştır.

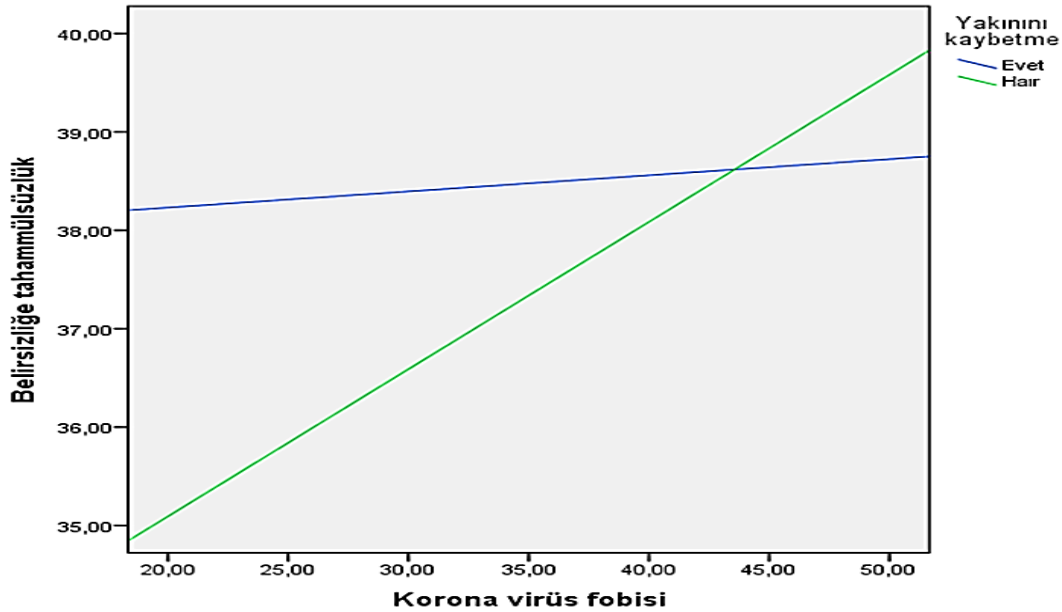
Model 3, öznel iyi oluşun aracılık etkisi altında koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide koronavirüsten dolayı yakınıını kaybetme durumunun düzenleyici rolünü sınamaktadır. Buna göre Model 3'te yer alan koronavirüs fobisi x yakınıını kaybetme durumu etkileşiminin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($B = -.09$, $SH = .01$, $t = -2.50$; $p = .01$).

Tablo 6

Koşullu etkiler

Yakını kaybetme durumu	Etki	SH	Güven aralığı alt sınırı	Güven aralığı üst sınırı
Evet	.02	.05	-.07	.21
Hayır	.15	.03	.09	.11

Tablo 6'da özetlenen koşullu etkiler incelendiğinde koronavirüsten kaynaklı herhangi bir yakınıını kaybedenler için koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmaz ($t = .36$; $p = .72$) iken yakınıını kaybetmeyenlerde ise bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($t = 5.24$; $p = .00$). Şekil 2'de koronavirüsten dolayı yakınıını kaybetme durumunun düzenleyici rolü grafikte gösterilmiştir.

Şekil 2. Yakınıını kaybetme durumunun düzenleyici etkisi

Şekil 2’de gözlemlendiği gibi koronavirüsten kaynaklı olarak yakınıni kaybetmeyen öğrencilerde koronavirüs fobisi arttıkça belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri de artmaktadır. Yakınıni kaybeden öğrencilerde koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasında ilişki bulunmadığından bu durumda öznel iyi oluşun aracı etkisi de ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla yakınıni kaybetmenin doğrudan ve dolaylı etkilerinin bir diğer deyişle aracılık etkisinin üzerinde değişime neden olması Model 3’ün düzenleyici-aracı (moderated-mediation) bir model olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada ergenlerde koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracı etkisi incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasında olumlu; koronavirüs fobisi ile öznel iyi oluş arasında ise olumsuz ilişki olduğu görülmüştür. Koronavirüs fobisi ile öznel iyi oluşun belirsizliğe tahammülsüzlüğün anlamlı yordayıcıları öznel iyi oluşun, ergenlerde koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide aracılık etkisi belirlenmiştir. Koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracılık etkisi altında koronavirüse yakalanma durumunun düzenleyici etkisi bulunmazken, koronavirüsten dolayı yakınıni kaybetme durumunun düzenleyici etkisi olduğu görülmüştür. Yakınıni kaybı yaşamayan ergenlerin koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkide öznel iyi oluşun aracılığında düzenleyici rolü olması alanyazına önemli bilgi katmıştır.

Khattak ve diğerleri (2021) koronavirüs salgını sırasında verilen ilk duygusal tepkinin korku olduğunu ifade etmektedir. Koronavirüs fobisi ve belirsizliğe tahammülsüzlük ilişkisini destekleyecek araştırmalara bakılacak olursa Li ve diğerleri (2021) koronavirüs salgını sürecinin oluşturduğu belirsizlik durumunun olumsuz duygulara etkisini incelemiştir. Araştırma sonucunda koronavirüs salgınının oluşturduğu belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyinin olumsuz duyguları pozitif anlamda yordadığı görülmüştür. Bu ilişkiye sosyal dışlanma ve risk algısının aracılık ettiği belirtilmektedir (Li ve diğ., 2021). Broos ve diğerleri (2024) koronavirüs salgınına yönelik belirsizliğe tahammülsüzlük durumunun salgından önceki belirsizliğe tahammülsüzlük durumundan daha çok ruh sağlığını bozduğuna ulaşmıştır.

Alanyazında, araştırma bulguları ile doğrudan bağlantılı olmayan ancak değişkenler arası ilişkiler açısından benzer ya da farklı çalışma sonuçlarına ulaşılmaktadır. Örneğin Sandin ve diğerleri (2021) ergenlerde koronavirüs fobisinin belirsizliğe tahammülsüzlük, olumlu ve olumsuz duygulanım, kaygı ve depresif bozukluk gibi değişkenleri yordadığını saptamışlardır. Eryılmaz ve Şiraz (2020) ergenlerde koronavirüsle ilişkili kötümserlik durumunda başa çıkma stratejileri ile öznel iyi oluş arasında olumlu ilişkiler belirlemişlerdir. de Abreu ve diğerleri (2021) yaptıkları araştırmada koronavirüs fobisinin öznel iyi oluşu yordadığını tespit etmişlerdir. Can ve diğerleri (2022) koronavirüs fobisinin öznel iyi oluş ve duygu düzenleme arasında aracı etkisi olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, de Abreu ve diğerleri (2021) salgının ergenlerin refah düzeyini olumsuz etkilediği için öznel iyi oluşun da olumsuz etkilendiğini saptamışlardır. Wen ve diğerleri (2022) ise koronavirüs salgını döneminde ergenlerin öz kontrolünün güvensizlik ve öznel iyi oluş düzeyleri arasında aracı rol oynadığını bulmuşlardır. Bu çalışmalar, koronavirüs salgını sürecinde bireylerin mutluluk düzeyinin olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre koronavirüse yakalanma durumunun düzenleyici etkisi olmadığına ilişkin bulgu alanyazında ulaşılan çalışma sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Okuyan, Karasu ve Polat (2020) üniversite öğrencilerinin koronavirüsün bulaşması ve ölüm korkusundan dolayı kaygı duydukları bulgusuna ulaşmıştır. Li, Cao, Leung ve Mak (2020) koronavirüse yakalanan üniversite öğrencilerinin tekrar yakalanma korkusu yaşadıklarını belirlemiştir.

Araştırma bulgularına göre koronavirüsten kaynaklı olarak yakınıni kaybetmeyen ergenlerde koronavirüs fobisi arttıkça belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyleri de artarken, yakınıni kaybeden öğrencilerde koronavirüs fobisi ile belirsizliğe tahammülsüzlük arasında ilişki belirlenmemiştir. Ayrıca öznel iyi oluşun aracılık etkisinin yalnızca koronavirüsten yakınıni kaybetmeyen öğrenciler için geçerli bir dolaylı etki olduğu saptanmıştır. Taşar ve Aydın-Görücü (2021) ergenlerle yaptığı çalışmada yakınıni koronavirüsten kaybeden ergenlerin, kaybetmeyenlere oranla yüksek koronavirüs fobisi yaşadığını bulmuşlardır. Apostol-Nicodemus, Tabios, Limpoco, Domingo ve Tantengco ve diğerleri (2022) salgın döneminde koronavirüsün yayılmasına bağlı öngörülemezlik ve belirsizlik durumunun, hastalığa yakalanma korkusu veya enfekte olan akrabalarda yaratabileceği sonuçlar nedeniyle birçok aile sisteminde belirsizliğe, depresif ve endişeli semptomların ortaya çıkmasına neden olduğunu belirtmektedir. Bilginer, Yıldırım, Çekin Yılmaz, Beyhun ve Karadeniz (2021) tarafından ergenlerle yapılan çalışmada koronavirüs enfeksiyonu nedeniyle birini kaybetme durumunun salgın sırasında anksiyete veya depresyon için artan risk faktörleri olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada yakınıni kaybetmeyen ergenler için ortaya çıkan düzenleyici etkinin bu kişilerin yakınıni kaybedenlerin yaşadıkları sürecin ne kadar zor ve üzücü olduğunun farkına varmış olmalarından kaynaklanabileceği düşünülebilir. Polo ve diğerleri (2023) koronavirüs sürecinde ergenlerle yaptıkları çalışmada ergenlerin sosyal medya ve sağlık sorunlarını gözlemleyip bunu içselleştirdikleri için ruh sağlıklarının zarar gördüğünü belirtmektedir. Bu araştırmaya katılan ergenler de yakınlarını kaybeden akranları ya da akrabalarının acılarını içselleştirmiş olabilirler. Yakınlarını kaybetme deneyimi yaşayan ergenlerin yas sürecini

gözlemleyenlerin fobi düzeyi yükselmiş olabilir. Mertens ve diğerleri (2020) yaptıkları çalışmada sağlık kaygısı, sevdiklerine virüs bulaştırma ve sevdiklerini virtüsten kaybetme korkusu gibi faktörlerin koronavirüs fobisini artırdığını belirtmişlerdir. Gürgeç ve Beler (2021) ergenlerle yaptıkları çalışmada yakınlarını kaybetme korkusu ile koronavirüs fobisi arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Mercader Rubio, Sánchez-López, Ángel ve Ruiz (2022) araştırmalarında koronavirüs fobisinin, virüse yakalanma, aile üyelerine bulaştırma ve aile üyelerini kaybetme korkularıyla ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca Wister ve diğerleri (2022) koronavirüs salgını nedeniyle ergenlerin yakınlarına virüs bulaşma ve yakınlarını kaybetme korkusu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Önceki araştırmalarda yakını kaybetmemiş olan katılımcılara odaklanılırken, mevcut çalışmada her iki gruba da ulaşılmıştır. Yeşilçiçek Çalık, Erkaya, Küçük ve Nur Durum (2022) Türk toplumunun koronavirüs salgını fobisine ilişkin yaptıkları çalışmada orta düzeyde koronavirüs fobisi görüldüğünü ve bu durumun ailesinden bir yakını kaybedenlerde daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Koronavirüs salgını 2024 yılının ilk aylarında hala devam etmektedir. Fakat ülkelerin salgına karşı aldığı önlemler yanında insanların salgın sürecini unuttuğu veya önlemleri azalttığı görülmektedir. WHO'nun Ekim 2023'te açıkladığı raporda dünya üzerinde koronavirüs vaka sayısının azalmasının sebebi salgının azalması değil; insanların artık koronavirüs testi yaptırmaması ve buna bağlı ölümlerin teşhis edilememesi olarak belirtilmiştir. Yine aynı raporda ülkelerin koronavirüse karşı her anlamda tedbirli olması, koronavirüs salgını sırasında yapılan altyapıların bozulmaması ve önleyici çalışmalara devam edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Koronavirüs salgını küresel anlamda tüm dünyayı etkilemiştir. Salgın dört yılı aşkın süredir devam ederken, pek çok küresel afet ve krizlerin ortaya çıkması koronavirüs salgınına verilen önemin daha azaldığı düşünülebilir. Küresel anlamda WHO hala güncel koronavirüs vaka sayısının ve virüsten dolayı hayatını kaybedenlerin sayısını açıklamaktadır. İnsan hayatını oldukça olumsuz etkileyen bu olaylar beraberinde fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal çöküntüleri getirmektedir. Bütün bunlar afetler, krizler, travmalarla ilgili olarak insanlığın hizmetine sunulabilecek araştırmaların yapılmasına duyulan gereksinimi artırmaktadır.

Bu çalışmanın sonuçlarından yola çıkılarak araştırmacılara ve alanda çalışan psikolojik danışmanlara sunulabilecek öneriler aşağıdadır:

Araştırmada ele alınan değişkenler kapsamında derinlemesine çalışabilmek için ergenlerle bireysel ve odak grup görüşmeleri düzenlenerek nitel çalışmalar yapılabilir. Bu görüşmelerde koronavirüsü nasıl tanımladıkları, izolasyon sürecinde öznel iyi oluşu artırmak için neler yaptıkları, psikolojik sağlamlıklarını koruyabilmelerine ilişkin bilgiler alınmaya çalışılmalıdır. Salgın sürecine ilişkin deneyimleri, olumlu ve olumsuz kazanımlarına ilişkin bilgiler alınabilir.

Ergenlerin koronavirüs fobisini ve belirsizliğe tahammülsüzlüklerini düzeylerini azaltmak, öznel iyi oluş düzeylerini yükseltmek amaçlı psikoeğitim programları hazırlanıp uygulanabilir. Program içeriğinde salgına karşı duygularını açığa çıkaran, belirsizlik durumlarını avantaja çevirecek aktivite örneklerine ilişkin bilgilendirmeler, öznel iyi oluş düzeylerini artırıcı ev ödevleri olabilir.

Koronavirüs salgınından dolayı yakınlarını kaybetmeyen ergenlerin koronavirüs fobi düzeylerini ve belirsizliğe tahammülsüzlüklerini azaltmak için psikoeğitim programı hazırlanıp uygulanabilir. İçselleştirme ve sosyal öğrenme sonucu koronavirüs fobi düzeylerinin arttığı düşünülen ergenler için önleyici rehberlik çalışmalarına bağlı olarak psikolojik sağlamlığı artırıcı, stresle etkili başa çıkma yöntemlerine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Araştırma bulgularına göre yakın kaybı yaşamayan ergenlerin düzenleyici rolünün olması sosyal öğrenmeye işaret edebilir çünkü ergenlerin koronavirüsten değil hayatlarında önemli birini kaybeden bir kişiyi gözlemekten dolayı korku düzeyi yükselmiş olabilir. Bu durumda yakın kaybı yaşayan ergenlerin psikolojik sağlamlık düzeyini yükselten çalışmalar yapılabilir.

Ergenlik döneminde ruh sağlığını koruyucu müdahale yöntemlerinden birisinin bilişsel davranışçı terapi olduğu bilinmektedir (Süleyman, 2017). Bu araştırma sonuçlarına göre koronavirüs salgınından dolayı yoğun kaygı ve korku yaşayan ergenlere yönelik bilişsel terapi yöntemleri kullanılarak bireysel veya gruba psikolojik danışma uygulamaları yapılabilir. Kayıp yaşayan ergenlere yönelik öznel iyi oluşu artırıcı bilişsel davranışçı terapi çalışmaları yapılabilir. Alanyazında bu çalışmaya öncül araştırmalar da bulunmaktadır. Ludlow, Wardle ve Nedeljkovic (2024) tarafından koronavirüs salgınına yönelik psikolojik semptom gösteren ve salgına karşı endişe duyan ergenlerle yapılan bilişsel davranışçı terapiye dayalı pilot çalışma sonunda katılımcıların semptomlarında düzelme ve endişelerinde azalma görülmüştür.

Sınırlılıklar

Bu araştırmanın bulguları değerlendirilirken bazı sınırlılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. İlk olarak araştırma verilerinin koronavirüs salgını devam ederken elde edildiğinin dikkate alınması önerilebilir. İkinci olarak çalışma grubu Ankara ilinde öğrenim gören ergenlerle sınırlıdır. Buna bağlı olarak çalışmaya 2021-2022 eğitim öğretim döneminde liseye devam eden 9., 10. ve 11. sınıf öğrencileri alınmıştır. Bir diğer sınırlılık araştırma

verilerinin öz bildirim ölçekleri ve kişisel bilgi formu ile toplanmasıdır. Araştırmada model-veri uyumu konusunda elde edilen uyum indekslerinin ikisinin zayıf uyuma işaret etmesi çalışmanın diğer bir sınırlılığıdır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Araştırmada yazarlar arasında çıkar çatışmasına sebep olabilecek bir durum bulunmamaktadır.

Mali Destek

Bu çalışma için herhangi bir kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen kuruluştan mali destek alınmamıştır.

Etik Kurul İzin Bilgisi: *Bu araştırma Hacettepe Üniversitesi Senatosu Etik Kurulu'nun 22/02/2022 tarihli ve E-35853172-399-00002088065 sayılı kararı ile alınan izinle yürütülmüştür.*

Kaynakça / References

- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). *Mental bozuklukların tanıs ve sayımsal el kitabı*. (5. Baskı) (DSM-5). Tanı ölçütleri başvuru el kitabı'ndan, (E. Köroğlu, çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Apostol-Nicodemus, L., Tabios, I. K. B., Limpoco, A. G. O., Domingo, G. D. P., & Tantengco, O. A. G. (2022). Psychosocial distress among family members of COVID-19 patients admitted to hospital and isolation facilities in the Philippines: A prospective cohort study. *Journal of Clinical Medicine*, 11(17), 5236.
- Arora, A., Jha, A. K., Alat, P., & Das, S. S. (2020). Understanding coronaphobia. *Asian journal of psychiatry*, 54, 102384. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102384>
- Arpacı, I., Karataş, K., & Baloğlu, M. (2020). The development and initial tests for the psychometric properties of the COVID-19 phobia scale (C19P-S). *Personality and Individual Differences*, 164, 110108. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110108>
- Aydın, E. U. (2022). *Pozitif bireysel faktörlerin covid-19 kaygısı ile olan ilişkisinin obsesif kompulsif bozukluk ve yaygın kaygı bozukluğu belirtileri kapsamında incelenmesi: belirsizliğe tahammülsüzlük ve covid19 kaygısının aracı rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bilginer, Ç., Yildirim, S., Beyhun, E., & Karadeniz, S. (2021). Changes in adolescent mental health during the covid pandemic. *Minerva Pediatrics*. Doi: 10.23736/S2724-5276.21.06178-4
- Borualogo, I. S., & Casas, F. (2024). Subjective well-being of children and adolescents during the COVID-19 pandemic in Indonesia: two data collections. *Current Psychology*, 43(14), 13120-13132.
- Bozkurt, Y., Zeybek, Z. ve Aşkın, R. (2020). COVID-19 pandemisi: Psikolojik etkileri ve terapötik müdahaleler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 304-318.
- Broos, H. C., Dev, A. S., Llabre, M. M., Saab, P. G., & Timpano, K. R. (2024). Trait and situation-specific intolerance of uncertainty predict affective symptoms during the COVID-19 pandemic. *Journal of Affective Disorders*, 352, 115-124.
- Buhr, K., & Dugas, M. J. (2002). The intolerance of uncertainty scale: Psychometric properties of the English version. *Behavior Research and Therapy*, 40(8), 931-45.
- Can, G., Candemir, G., & Satici, S. A. (2024). Emotion regulation and subjective wellbeing among Turkish population: the mediating role of COVID-19 fear. *Current Psychology*, 43(16), 14861-14870. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03771-y>
- Carleton, R. N., Norton, M. A., & Asmundson, G. J. G. (2007). Fearing the unknown: A short version of the intolerance of uncertainty scale. *Journal of Anxiety Disorders*, 21, 105-17. doi: S0887-6185(06)00051-X [pii]10.1016/j.janxdis.2006.03.014.
- Chen, F., Zheng, D., Liu, J., Gong, Y., Guan, Z., & Lou, D. (2020). Depression and anxiety among adolescents during COVID-19: A cross-sectional study. *Brain, Behavior & Immunity*, 88, 36-38.
- Cronbach, L. J., Schonemann, P., & McKie, D. (1965). Alpha coefficients for stratified-parallel tests. *Educational and Psychological Measurement*, 25, 291-312.
- Çimen, İ. D., Alvur, T. M., Coşkun, B., & Şükür Öztaş, N. E. (2022). Mental health of Turkish medical students during the COVID-19 pandemic. *Int. J. Soc. Psychiatry*, 68(6), 1253-1262. Doi: 10.1177/00207640211066734
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2021). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. (6.baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- de Abreu, P. M. E., Neumann, S., Wealer, C., Abreu, N., Macedo, E. C., & Kirsch, C. (2021). Subjective well-being of adolescents in Luxembourg, Germany, and Brazil during the COVID-19 pandemic. *Journal of Adolescent Health*, 69(2), 211-218.
- Dinçel, E. (2006). *Ergenlik dönemi gelişimsel ödevleri ve psikolojik problemler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542- 575.

- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Dhingra, V., & Dhingra, M. (2020). Effect of perceived stress on psychological well-being of health care workers during COVID 19: Mediating role of subjective happiness. *Eur. J. Mol. Clin. Med*, 7(2), 3683-3701.
- Dugas, M. J., Gosselin, P., & Ladouceur, R. (2001). Intolerance of uncertainty and worry: Investigating specificity in a nonclinical sample. *Cognitive therapy and Research*, 25, 551-558.
- Eryılmaz, A. (2009a). *Başa çıkma stratejilerinin kişilik özellikleriyle ergen öznel iyi oluşu arasındaki aracı rolü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Eryılmaz, A. (2009b). Ergen öznel iyi oluş ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 975-989.
- Eryılmaz, A., ve Şiraz, M. F. (2020). Covid-19 bağlamında kötümserliği ortaya çıkaran olaylarla-durumlarla başa çıkma ve ergen öznel iyi oluş ile ilişkisinin incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 37, 292-303.
- Euronews (2024, Ocak). *Dünya sağlık örgütü: Ayda 10 bin kişi covid-19 nedeniyle ölüyor*. <https://tr.euronews.com/2024/01/11/dunya-saglik-orgutu-ayda-10-bin-kisi-covid-19-nedeniyle-oluyor> adresinden erişildi.
- Fergus, T. A. (2013). Cyberchondria and intolerance of uncertainty: Examining when individuals experience health anxiety in response to Internet searches for medical information. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(10), 735-739.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N., & Hyun, H. (2011). *How to design and evaluate research in education* (8th edition). New York: McGraw Hill.
- Freeston, M. H., Rhéaume, J., Letarte, H., Dugas, M. J., & Ladouceur, R. (1994). Why do people worry? *Personality and Individual Differences*, 17(6), 791-802.
- Google Akademik (2023a). Coronavirus Phobia 13 Nisan 2023 tarihinde https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&as_ylo=2019&q=coronavirus+phobia&oq=coronavirus+phobia adresinden erişildi.
- Google Akademik (2023b). Coronavirus Phobia in adolescent. 13 Nisan 2023 tarihinde https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&as_ylo=2019&q=coronavirus+Phobia+in+adolescent+&btnG= adresinden erişildi.
- Google Akademik (2023c). Ergenler ve Koronavirüs Fobisi. 14 Nisan 2023 tarihinde https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&as_ylo=2019&q=ergenler+ve+koronavir%C3%BCs+fobisi+&btnG= adresinden erişildi.
- Google Akademik (2023d). Koronavirüs Fobisi. 14 nisan 2023 tarihinde https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&as_ylo=2019&q=koronavir%C3%BCs+fobisi+&btnG= adresinden erişildi.
- Gülbahar, Y., Özkan, O. S., & Üzümlü, B. (2024). The effect of persistence despite fear on innovative behaviours: mediator role of mental well-being and moderator role of fear of COVID-19. *International Journal of Management Practice*, 17(2), 150-169.
- Gürkan, U. ve Beler, S. N. (2021). Lise düzeyindeki öğrencilerin korona virüs fobisinin okula yönelik tutum ve kariyer kaygılarına etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 35-61. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/64362/932812>
- Hayes, A. F. (2013). *Mediation, moderation, and conditional process analysis. Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. (2nd ed.). Newyork: Guilford Publications.
- Hu, Y., & Qian, Y. (2021). COVID-19 and adolescent mental health in the United Kingdom. *Journal of Adolescent Health*, 69(1), 26-32.
- Jackson, S. B., Stevenson, K. T., Larson, L. R., Peterson, M. N., & Seekamp, E. (2021). Outdoor activity participation improves adolescents' mental health and well-being during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(5), 2506.
- Jefsen, O. H., Rohde, C., Nørremark, B., & Østergaard, S. D. (2021). Editorial Perspective: COVID-19 pandemic-related psychopathology in children and adolescents with mental illness. *Journal Of Child Psychology And Psychiatry*, 62(6), 798-800. <https://doi.org/10.1111/jcpp.13292><https://doi.org/10.1111/jcpp.13292>

- Keren, G., & Gerritsen, L. E. (1999). On the robustness and possible accounts of ambiguity aversion. *Acta Psychologica*, 103(1-2), 149-172.
- Khattak, S. R., Saeed, I., Rehman, S. U., & Fayaz, M. (2021). Impact of fear of COVID-19 pandemic on the mental health of nurses in Pakistan. *Journal of Loss and Trauma*, 26(5), 421-435.
- Kılınçel, Ş., Kılınçel, O., Muratdağı, G., Aydın, A., & Usta, M. B. (2021). Factors affecting the anxiety levels of adolescents in home-quarantine during COVID-19 pandemic in Turkey. *Asia-Pacific Psychiatry*, 13(2), e12406. <https://doi.org/10.1111/appy.12406>
- Koçak, O., Koçak, Ö. E., & Younis, M. Z. (2021). The psychological consequences of COVID-19 fear and the moderator effects of individuals' underlying illness and witnessing infected friends and family. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(4), 1836. <https://doi.org/10.3390/ijerph18041836>
- Li, H. Y., Cao, H., Leung, D. Y. P., & Mak, Y. W. (2020). The psychological impacts of a covid-19 outbreak on college students in China: a longitudinal study. *Int J Environ Res Public Health*, 17(11), 3933.
- Li, Q., Luo, R., Zhang, X., Meng, G., Dai, B., & Liu, X. (2021). Intolerance of COVID-19-related uncertainty and negative emotions among Chinese adolescents: A moderated mediation model of risk perception, social exclusion, and perceived efficacy. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 2864. <https://doi.org/10.3390/ijerph18062864><https://doi.org/10.3390/ijerph18062864>
- Ludlow, C., Wardle, B., & Nedeljkovic, M. (2024). Cognitive behaviour therapy for pandemic-related anxiety and depression in adolescents: a pilot study of a novel intervention. *Australian Psychologist*, 59(1), 60-72.
- MacCallum, R.C., Browne, M. W., & Sugawara, H. M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130-149. <https://doi.org/10.1037/1082-989x.1.2.130>
- Memikoğlu, O. ve Genç, V. (Eds.) (2020) .Covid 19. (1. Baskı) Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Mercader Rubio, I., Sánchez-López, P., Ángel, N. G., & Ruiz, N. F. O. (2022). Psychological consequences of fear of COVID-19: Symptom analysis of triggered anxiety and depression disorders in adolescents and young adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(21), 14171. <https://doi.org/10.3390/ijerph192114171>
- Mertens, G., Gerritsen, L., Duijndam, S., Saleminck, E., & Engelhard, I. M. (2020). Fear of the coronavirus (COVID-19): Predictors in an online study conducted in March 2020. *Journal of Anxiety Disorders*, 74, 102258. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102258>
- Mitra, R., Waygood, E. O. D., & Fullan, J. (2021). Subjective well-being of Canadian children and youth during the COVID-19 pandemic: The role of the social and physical environment and healthy movement behaviors. *Preventive Medicine Reports*, 23, 101404. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2021.101404>
- Moya-Vergara, R., Portilla-Saavedra, D., Castillo-Morales, K., Espinoza-Tapia, R., & Sandoval Pastén, S. (2023). Prevalence and risk factors associated with mental health in adolescents from Northern Chile in the context of the COVID-19 pandemic. *Journal of Clinical Medicine*, 12, 269. <https://doi.org/10.3390/jcm12010269>
- Myers, D., & Diener, E. (1995). Who is happy? *American Psychological Society*, 6(1), 10-19.
- Okuyan, C.B., Karasu, F. ve Polat, F. (2020) Covid 19'un hemşirelik öğrencilerinin sağlık kaygısı düzeyleri üzerine etkisi. *Van Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13, 45-52.
- Özen, Ö. (2005). *Ergenlerin öznel iyi oluş düzeyleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Polatçı, S., Ünüvar, H., ve Yılmaz, H. (2022). Bilinçli farkındalığın bilişsel kayıplar üzerindeki etkisi: Öznel iyi oluşun aracılık rolü. *KAÜİİBFD*, 13 (Kongre Özel Sayısı), 305-326. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2022.ozelsayil4>
- Pituch, K. A., & Stevens, J. P. (2016). *Applied multivariate statistics for the social sciences: Analyses with SAS and IBM's SPSS*. (6th ed.). New York: Routledge
- Polo, A. J., Solano-Martinez, J. E., Saldana, L., Ramos, A. D., Herrera, M., Ullrich, T., & DeMario, M. (2024). The epidemic of internalizing problems among Latinx adolescents before and during the coronavirus 2019 pandemic. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 53(1), 66-82.
- Robitzsch, A. (2022). *Sirt: Supplementary Item Response Theory Models. Version R package version 3.12-66*. Retrieved from <https://cran.r-project.org/package=sirt>

- Rosser, B. A. (2019). Intolerance of uncertainty as a transdiagnostic mechanism of psychological difficulties: A systematic review of evidence pertaining to causality and temporal precedence. *Cognitive Therapy and Research*, 43(2), 438-463.
- Sandin, B., Espinosa, V., Valiente, R. M., García-Escalera, J., Schmitt, J. C., Arnáez, S., & Chorot, P. (2021). Effects of coronavirus fears on anxiety and depressive disorder symptoms in clinical and subclinical adolescents: The role of negative affect, intolerance of uncertainty, and emotion regulation strategies. *Frontiers in Psychology*, 12, 716528. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.716528>
- Sarı, S. (2007). *Sürekli kaygının yordayıcıları olarak belirsizliğe tahammülsüzlük, endişe ile ilgili inançlar ve kontrol odağının incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sarıçam, H., Erguvan, F. M., Akın, A. ve Akça, M. Ş. (2014). Belirsizliğe tahammülsüzlük ölçeği (BTÖ-12) Türkçe formu: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Route Educational and Social Science Journal*, 1(3), 148-157.
- Soysal, S. (2023). Çok boyutlu test yapılarında alfa, tabakalı alfa ve omega güvenilirlik katsayılarının karşılaştırılması. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi (AKEF) Dergisi*, 5(1), 213-236.
- Süler, M. (2017). Çocuk ve ergenlerde bilişsel davranışçı terapi uygulamaları: bir gözden geçirme. *Çocuk ve Medeniyet*, 2(3), 29-42.
- Taşar, S. ve Aydın-Görücü, R. (2021). Covid-19 pandemisinde ergenlerde koronavirus-19 fobisinde algılanan sosyal desteğin rolü: Bir vaka-kontrol araştırması. *Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, 54(3), 455-464.
- Theresa, N. C., Christian, N. G., & Nnadi, F. U. (2014). The pervasiveness of Ebola virus disease in Africa: Implication for economy, ecology and socio-religious dynamics. *International Organization of Scientific Research Journal of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, 19(11), 69-77.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Koronavirüs kelimesi anlamı*. 3 Mart 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Wen, F., Ye, H., Zuo, B., Han, S., Zhu, J., Ke, W., & He, Y. (2022). The association between insecurity and subjective well-being among youth during the COVID-19 outbreak: A moderated mediation model. *Journal of Affective Disorders*, 297, 486-494.
- Wister, A., Li, L., Mitchell, B., Wolfson, C., McMillan, J., Griffith, L. E., ... & Raina, P. (2022). Levels of depression and anxiety among informal caregivers during the COVID-19 pandemic: A study based on the Canadian longitudinal study on aging. *The Journals of Gerontology: Series B*, 77(9), 1740-1757.
- WHO. (2021, Mayıs 19). *Coronavirus Disease (COVID 2019) situation reports*. Retrieved from <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports>
- WHO. (2024a). *Number of COVID-19 cases reported to WHO (cumulative total)*. Retrieved March, 3, 2024 from <https://data.who.int/dashboards/covid19/cases?n=c>
- WHO. (2024b). *Number of COVID-19 deaths reported to WHO (cumulative total)*. Retrieved March, 3, 2024 from <https://data.who.int/dashboards/covid19/deaths?n=c>
- Wu, D., Yang, T., Hall, D. L., Jiao, G., Huang, L., & Jiao, C. (2021). COVID-19 uncertainty and sleep: The roles of perceived stress and intolerance of uncertainty during the early stage of the COVID-19 outbreak. *BMC Psychiatry*, 21, 306. <https://doi.org/10.1186/s12888-021-03310-2>
- Yeşilçiçek Çalık, K., Erkaya, R., Küçük, E., & Nur Durum, H. (2022). Phobia of coronavirus (covid-19) pandemic in turkish society. *Psychiatria Danubina*, 34(10), 208-216.
- Yıldırım, M., Özasan, A., & Arslan, G. (2022). Perceived risk and parental coronavirus anxiety in healthcare workers: A moderated mediation role of coronavirus fear and mental well-being. *Psychology, Health & Medicine*, 27(5), 1095-1106.